

Thema 3

Hemelbestormers

Tekst 11-14

Hemelbestormers

TE BESTUDEREN MATERIAAL

- hoofdstuk 11 van het handboek
- teksten in de reader bij thema 3
- materiaal op de cursussite.

LEERDOELEN

Na de bestudering van dit thema

- weet u het voornaamste verschil tussen de ‘oude kunstgeschiedenis’ en de ‘nieuwe kunstgeschiedenis’
- weet u een verband te leggen tussen de kunst die wordt besproken in hoofdstuk 11 van *De duizelingwekkende jaren* en de gelijktijdige maatschappelijke, wetenschappelijke en technische ontwikkelingen
- kent u de namen van de belangrijkste Nederlandse stromingen in de kunst en hun beoefenaars tussen 1900 en 1916
- kunt u de kunstwerken die zijn afgebeeld in *De duizelingwekkende jaren* en de readerteksten, herkennen en globaal typeren
- maakt u een begin met het zelfstandig beschrijven en typeren van kunstwerken.

INLEIDING

Op allerlei terreinen vonden in de jaren 1900-1914 stormachtige ontwikkelingen plaats: in de wetenschap, de maatschappelijke orde, de (tele)communicatie, de verhouding tussen man en vrouw, de techniek. Maar daarnaast was er volgens velen ook iets veranderd aan de motor achter al deze veranderingen: de mens zelf. De menselijke aard, meende schrijfster Virginia Woolf, was ingrijpend veranderd. Ze wist ook te melden wanneer dit was gebeurd, namelijk omstreeks 1910. In hoofdstuk 11 van *De duizelingwekkende jaren* onderzoekt Philipp Blom deze gewaagde stelling van Woolf. Hoe kwam Woolf tot haar uitspraak? En was de mens inderdaad diep van binnen veranderd in deze periode?

Philipp Blom ziet de visie van Virginia Woolf bevestigd in de kunst van omstreeks 1910. Alle soorten kunst, de literatuur, de muziek, de dans, de schilderkunst, gaven in deze tijd uitdrukking aan het gevoel dat de menselijke aard fundamenteel was veranderd, zo betoogt Blom. Om dit veranderde wezen van de mens in taal, geluid, bewegingen of kleur en vorm te vangen, waren de traditionele middelen niet meer toereikend. Virginia Woolf constateerde daarom dat de taal was verworden tot ‘het geluid van breken en vallen, van ineenstorting en verwoesting’. Blom laat vervolgens zien hoe ook de andere kunstvormen ieder op hun eigen manier ‘het geluid van breken en vallen’ tot uitdrukking brachten. Bijna letterlijk is dit geluid terug te horen in sommige passages van het geruchtmakende muziekstuk *Le sacre du printemps* van Igor Stravinsky of de opera *Elektra* van Richard Strauss, met een libretto van Hugo von Hofmannsthal. Maar ook veel schilderkunst van deze tijd ging over breken en vallen, ineenstorting en verwoesting.

Aan het einde van hoofdstuk 11 concludeert Philipp Blom dat de mens goed beschouwd niet wezenlijk veranderd was rond 1910, maar slechts ontdaan van allerlei normen en conventies die zijn ware aard verhulden. De menselijke aard was, met andere woorden, niet veranderd maar bevrijd. In de kunst kwam deze bevrijding bij uitstek tot uitdrukking.

De beeldende kunst van deze jaren kende een enorme variatie aan 'ismen', dat wil zeggen artistieke stromingen zoals expressionisme, kubisme en futurisme. Deze 'ismen' verschilden van elkaar in uitgangspunten en verschijningsvorm, maar ze hadden één ding gemeen: er werd niet meer gestreefd naar een natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid, maar in plaats daarvan probeerden kunstenaars weer te geven welke *indruk* die werkelijkheid op hen maakte, wat voor *emoties* daardoor werden opgewekt of wat de *wezenlijke kern* van de werkelijkheid was. Sommige kunstenaars toonden de veranderende wereld om hen heen als een uit elkaar vallende, verwarrende chaos, anderen zochten juist houvast in oerbeelden waar de maalstroom van de moderne tijd geen vat op kreeg.

Zoals Philipp Blom beschrijft, waren er avant-gardistische kunstenaarsgroepen in Parijs, München, Darmstadt, Worpswede, Sint-Petersburg, Milaan, enzovoorts. In deze opsomming noemt hij niet Nederland, waar óók geëxperimenteerd werd met nieuwe artistieke uitdrukkingsvormen. Deze Nederlandse varianten op de 'ismen' in de kunst komen wél uitvoerig aan bod in de tekst van Cor Blok, die is opgenomen in de reader. Blok neemt de stand van zaken in de Nederlandse kunst in het jaar 1916 als uitgangspunt, een jaar dus dat buiten de reikwijdte van het boek van Blom ligt. Toch gaat de tekst voornamelijk over kunst die ontstond in de jaren tussen 1900 en 1914. Dat Blok óók vooruit wijst in de tijd maakt eens te meer duidelijk hoe bepalend de artistieke ontwikkelingen in de eerste jaren van de twintigste eeuw waren voor het vervolg van de eeuw. In de reader is het laatste gedeelte van de tekst van Blok, waarin de periode ná 1916 aan de orde komt, weggelaten.

In de readerteksten van Ina Ewers-Schultz en Carel Blotkamp wordt ingezoomd op één Nederlandse kunststroming, het luminisme. Het luminisme is de Nederlandse variant op het Franse pointillisme, een kunststroming die in het Nederlands 'stippeltjeskunst' genoemd zou kunnen worden. Terwijl de Franse 'stippeltjeskunst' heel verfijnd en gedetailleerd is, werkten de Nederlandse luministen met veel grovere 'stippen' of streepjes en lijnen. Ook Piet Mondriaan, die zou uitgroeien tot de meest vernieuwende kunstenaar van Nederland, werkte een tijdlang in de stijl van het luminisme. Hij probeerde het wezen van de werkelijkheid in deze stijl weer te geven, maar kwam op zijn zoektocht uiteindelijk bij een andere uitdrukkingsvorm uit: de bekende geheel abstracte composities met alleen horizontalen en verticalen en primaire kleuren.

Om de kennismaking met allerlei stromingen in de beeldende kunst van een breder kader te voorzien, begint dit deel van de reader met een tekst waarin de basisprincipes van de kunstgeschiedenis worden uitgelegd, 'Wat is kunstgeschiedenis?' van Dana Arnold.